

1. Кошевич Владислав Антонович, м. Полонне. «В Полонному люди в 33-му помирали з голоду. Моя рідна сестра Ганя, з 1928 року народження, померла з голоду в 33-му році. Батько заробляв на роботі за місяць пера червінців. Пішов купити хліба, пшона, крупи. А сестра Ганя і снувала біля всього того, вхопила кусень хліба, пішла за клуню в лопухи, там зїла і там же померла. Дитя було опухле, виснажене, а раптово зїло хліба і померло. Їли ж листя липи.»

2. Герасимчук Галина Федорівна, м. Полонне, 1930 р.н. «... в нас була мачуха, бо мама померла в 33-му з голоду. Ще дві старші сестрички з голоду вмерли. З голоду мама вмерла. Я найменша в роду була. Сестричок звали Віра і Феня...»

3. Луценко Галина Тимофіївна, м. Полонне, 1923 р.н. «Голод 33-го почав спадати, як підійшло до нового урожаю, до нової картоплі. На протязі всього року євреї на базарі продавали хліб. В Полонному на базарі крумка хліба коштувала 100 карбованців. Ті гроші, порівнюючи з теперішніми, були дуже дорогими. Виручало те, що в нашому колгоспі давали баланду, затируху, бо я бігала мамі допомагати...».

4. Редер Броніслава Антонівна, смт Понінка, 1904 р.н. «Я мала четверо синів, всі вижили. Сусіди мої повмирали, але вже не пам'ятаю їхніх прізвищ».

5. Уляницька Анастасія Михайлівна, с. Черніївка, 1911 р.н. «Вийшов дуже великий голод весною до жнив. Опухли всі люди, дуже опухали. Я сама була опухла дуже. Люди помирали з голоду в селі. Багацько вмирало дітей. Що було їсти? Збирали бур'ян, лободу. Корова в нас була, якби не корова, то хтось би і помер. Сусідка була, чоловік її Степан, Верб енець Марія, то в неї троє дітей з голоду померло, а пережили голод двоє – син і дочка». «Саверко Ліщинський помер з голоду. Мій батько рідний, Олексій Рибак, помер з голоду... Не пам'ятаю більше. А опухли всі. В кого корова була, збирали бур'яни, картоплю гнилу в полі і гречушки пекли з лузги, всяко було». «В 33-му я робила на заводі... Жінка під деревом сидить з двома дітками, а третє грудь смокче. Як до тих двох діток – мертві. Забрали їх і понесли, а вона ще ворушиться. Як поїзд приходить, то її вже забирають, вона мертва, а те дитятко ссе цицьку...»

6. Гриневич Василь Францович, с. Котюржинці, 1923 р.н. «В Котюржинцях померло 50 людей з голоду, а в Котелянці десь пів тисячі людей померло з голоду. Трупи людей кругом валялися, просто не було кому ховати. Це залишилося в пам'яті, таке не може стертися з пам'яті».

7. Багінська (Домбрівська)Ядвіга Станіславівна, с. Лодзянівка, 1910 р.н. «Страшний той голод, страшно вмирати. От іде людина і опухла вся, зовсім опухла і на людину не подібна, щось таке замучене, грязне. От іде, іде, вирве траву і їсть, то же якусь бадилінку бере і їсть. І гляди – вже не має. Ще одне. В нас підносчик був Лавренюк, то з столової помії виливали, ото він тим і живився. Ну, скільки він поживився? Як через кілька днів дивимося – то він вже не живий... Місцевий голова був Бурковський Янко, в Лодзянівці, то він говорив, що людям не давай хліба, вони моляться – то нехай їм Бог дає. І хліба не дали нашій сім'ї, хоч ми всі робили в колгоспі і заробили 5 ц. хліба».

8. Лесик Агафія Мартинівна, м. Полонне, 1922 р.н. «Багато з нашої вулиці людей померло. Пам'ятаю сусідська дівчинка Оліта, років 5-ти була. Підійшла до нашого

перелазу і просить їсти. А що ми могли їй дати, коли наша мати залишилася вдовицею і з 4-а дітьми на руках?. Пішла вирвала їй моркву на городі, а вона стали її їсти із землею. З цієї хати померло троє і ця дитина».

9. Самолюк Галина Семенівна, с. Новоселиця, 1931 р.н.«В моєї бабусі Вікторії в 33-му з голоду померло 9-ть дітей, в тому числі двоє близнят. Від того часу, як себе пам'ятаю, то я з мамою весь час голодувала і бідувала».

10. Савицький Іван Марцельович, смт Понінка, 1918 р.н.«В 33-му страшна голодовка була. Я підлітком там до Загуби гасав, то там на вулицях в Загубі валялися мерці, чи не встигали поховати, чи що... Голод не вродився сам по собі, його зробили ті, що ходили від сільради і забирали останнє».

11. Кошевич (Савицька) Ганна Домініківна, смт Понінка, 1916 р.н. «Я пішла в це село (Новаки) до брата двоюрідного допомагати сіно гребти в 33-му році. То не можна було підійти до хатів. Стоять хати, а не підійдеш – задихаєшся, а там по 10 по 5 лежить людей, якщо не в кожній то через хату. Не було кому в селі ховати померлих від голоду».

12. Кошевич Цезар Тимофійович, смт Понінка, 1920 р.н.«Коли жили ще в Гармаках, то моя мама хрещена – Сміливець Мар'янка. В її сім'ї був син Олекса..., син Євмен і ще один син був, і дочка Галя була, і батько Кузьма був. То тільки пережили голод з цієї сім'ї моя хрещена мама Мар'яна, а то всі з голоду повмирили. Прийду туди в сім'ю, бачу: вони всі

такі висушені, страшні, те спить не встає, те спить – не обзивається вже...»

13. Кошевич Цезар Тимофійович, смт Понінка, 1920 р.н. «Були Карбівські, а за ними Березецькі... Я грався з їхніми дітьми. Також вимерли з голоду... Повністю всі. Була сім'я в Гармаках, він звався Федір, а вона Улита, і діток багато. Всю сім'ю в голод вивезли на цвинтар. Бачив, беруть саночки зимою, вмерлого замотують в якесь полотно, на саночки – і на цвинтар. Хтось міцніший з трудом вишкрябує ямку і засипають в тій ямці...».

14. Багінська (Домбрівська) Ядвіга Станіславівна, с. Лодзянівка, 1910 р.н. «З початку 33-го року дуже стали люди мерти з голоду... Дивіться: от прийде в хату, це комуністи робили, що там говорити, прийде в хату, нема що їсти, але якось шукає мати, щоб дитині їсти дати. І боці забирали. І думаєте хтось чужий? Не чужий – підлизники... Тепер всіх вигнали на вулицю, вікна побили, двері виставили і забралися, і пішли...».

15. Будник Вікторія Гілярівна, смт Понінка, 1907 р.н. «Я перейшла жити в Понінку до свекрухи. Свекруха в колгосп не пішла, то в свекрухи сім'я померла з голоду. Перший чоловік свекрухи – Будник, а другий – Огойко. Було в сім'ї десять душ, а я одинадцята... Старший Микита помер з Голоду, і дочка померла з голоду».

Магнітофонні записи зробив дослідник Голодомору 1932-1933 років, член Асоціації дослідників голодоморів в Україні Петро Лаврентійович Ящук, автор книг «До істини», «Костьол», «Портрет темряви».